

БА ИСТИҚБОЛИ 5500 - СОЛАГИИ САРАЗМИ БОСТОНӢ

“Бо таърихи гузаштаи халқи худ, бо шахсиятҳои бузурги аҷдодон фахр кардан хуб аст, аммо донистани таърихи гузаштаи ватан, зинда кардани одамони бузург вазифаи ҳар яки мост”.

Эмомалӣ Раҳмон

Маҷмааи бостонии Саразм нахустин макони дорои аҳамияти таърихию фарҳангии Тоҷикистон аст, ки ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО шомил шудааст.

Боиси зикр аст, ки саҳм ва хизматҳои шоистаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати ҳифзу ободонии ёдгориҳои бостоншиносии миллати тоҷик, махсусан, шаҳраки қадимаи Саразми Панҷакент ва ба ҷаҳониён муаррифӣ намудани онҳо хеле назаррас мебошад.

Саразм ёдгории беназирест, ки дар худ робитаҳои фарҳангии мардуми мухталифи Осиёи Марказиро таҷассум кардааст. Ба маълумоти Ҷованнӣ Бокардо - мудири дафтари Осиё ва Уқёнусия дар ЮНЕСКО, Саразм бар асоси ду меъёр ба Феҳристи мероси ҷаҳонӣ шомил карда шудааст. Аввалан, ки Саразм дар давраи муайяне маҳалли таҷассуми табодули фарҳангии барҷастае будааст. Он 4 ҳазор сол пеш аз милод як маркази тиҷорати ҳамон давра дар минтақа ба шумор мерафт. Ҳафриёт дар ин ёдгории таърихӣ ва кашфи баъзе аз ашё, ба таври рӯшан, нақши ин маҳалро дар мубодилот ва тиҷорати минтақаҳои ниҳоят гуногун аз ҷумла, Туркманистони ҳозира,

Байнаннахрайн, тамаддуни Ҳинд ва хосатан Осиёи Марказӣ нишон медиҳад. Ин боиси аввалин пазируфта шудани Саразм ба Феҳристи мероси ҷаҳонии фарҳангӣ мебошад. Омили дуюм бошад, Саразм як навъ аз тамаддуне гувоҳӣ медиҳад, ки дар миёни ҳазорсолаи чорум ва сеюми пеш аз милод дар Осиёи Марказӣ будааст.

Ёдгории таърихии Саразм тирамоҳи соли 1976 аз ҷониби бостоншинос Абдуллоҷон Исҳоқов кашф гардид. Нахусткошифи Саразми бостонӣ Абдуллоҷон Исҳоқов рӯзҳои фараҳбахшро ёдоварӣ намуда, навишта буд: *"Камина 13-уми сентябри соли 1976-ро ба некӣ ёд меоварам. Ҳар касро рӯзе, воқеае ҳаст, ки абадӣ ба хотираш нақш бааст ва он барои ман ҳамин рӯз аст. Ва ҳодисае, ки дар он рӯз ба вуқӯъ пайваст, тақдири ояндаи фаъолияти илмии маро ҳал кард ва зиндагии ман гӯё маънии ҳақиқии худро дарёфт. Он рӯз рӯзи кашфиёти шаҳраки қадимаи Саразм аст..."*

Аз бозёфтҳои Саразм рашан мешавад, ки лочуварди Бадахшон, ақиқи Қайроққум, фирӯзаи Хоразму Фарғона ва зарфҳои наққошишудаи фарҳанги Балучистону Систону Балх тавассути иртиботи тиҷоратӣ ба Саразм ворид гаштаанд. Маҳз саразмиён дар шимолу шарқи Осиёи Марказӣ паҳнкунандагони лочуварду

маҳсулоти маъданӣ ба ҳисоб мераванд.

Суғд ва "суғдиён" қариб 3 ҳазор сол пеш арзи вучуд кардаанд. Ин аст, ки бозёфтҳои таърихӣ то соли 1977 дастрасашта низ ибтидои тамаддуни суғдиён шуда наметавонад. Дар воқеъ, бостоншиносон аз ҷумла А.И. Тереночкин, А.М. Беленитский, А.П. Окладников, Н.Н. Неъматов, В.А. Ранов, Б.И. Маршак, Б.Я. Ставиский, Ю.Ё.Ёқубов, В.И. Распопова ки дар болооби водии Зарафшон ҳафриёт меғузaronиданд, ба хулосае омада буданд, ки тамаддун дар ин водӣ дар замонаҳои асри сангу биринҷ ташаккул ёфтааст. Вале гуфтаҳои онҳоро бурҳони қотеъ набуд, зеро то ҳол ёдгориёҳои кашф нашуда буд, ки дар бораи тамоми паҳлӯҳои зиндагии замони сангу биринҷ тасаввуроти пурра пешкаш намояд. Агар ёдгориёӣ мебуд, бояд он аз деҳшаҳре ё шаҳраке иборат мешуд, ки 6-5 ҳазор сол пеш аз замони мо пайдо шудааст. Дар он биноҳои ҷамъиятӣ, маъбаду бўстонсаройҳо, кишоварзӣ, чорводорӣ, хунармандӣ ва тиҷоратӣ бояд мавҷуд мебуданд. 13- сентябри соли 1976 хабари як сокини оддӣ, хокпоши деҳаи Авазалии ноҳияи Панҷакент- Ашӯралӣ Тайлонов ёдгориёҳои қадимтарини сарзамин имрӯзаи тоҷикон - шаҳраки Саразм ("Сари замин") кашф шуд". Дар ибтидо бостоншиносон пас аз кофтукови хандақҳои аввалин давраҳои таърихӣ ва ғафсии қабатҳои маданияро муайян карданд. Дар солҳои 1976-1996 кормандони Маркази бостоншиносии Панҷакент дар шаҳраки Саразм 12 хандақ ва 11 ҳафриётҳоро таҳқиқ намуданд. Дар таъриху тамаддуни башарият марҳилае бо номи "Инқилоби неолитӣ" маълум аст. Маҳз дар ҳамин марҳилаи таърихӣ (ҳазорсолаҳои 7-6 пеш аз милод) инсоният вобаста ба иқлими мавзеи зист ба ҳаёти муқимӣ рӯ оварда, ба бунёди деҳшаҳрҳо, ба кишти зироатҳои ғалладона машғул мешавад ва бошишгоҳи Саразм яке ҳаминҳо ба шумор меравад. Дар ин кори пурмашаққату масъулиятнок бостоншиносон Усмонҷон Эшонқулов, Абдурауф Раҳимӣ, Шарофиддин Файзулло, Саидмуроди Бостонғуҳар, Ҷамшеди Абдулло саҳми арзанда гузошта буданд. Саразм қадамҳои бостоншиносони машҳури шӯравӣ А.М. Беленитский, В.М. Массон, Б.А. Литвинский, Р.М. Мун-чаев, А.А. Аскарров, Н.Н. Неъматов, бостоншиносони хориҷӣ Филипп Колл (ИМА), Анри Пол Фракфорт, Берта Леонс (Фаронса), К.К. Ламберг-Карловский (ИМА) гардид. Онҳо дар дохили димна, толорҳо, иморатҳо ва маъбадҳои Саразм қадам зада, бо асрори ин шаҳраки қадима шинос шуданд.

Шаҳраки Саразм ҳамасола таваҷҷуҳи олимони варзидаи бостоншиносро аз мамлакатҳои хориҷӣ ҳамчун оҳанрабо ҷалб мекард. Дар ин кор бостоншиносони амрикоиву фаронсавӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир мекарданд. Дар соли 1984 бостоншиносони Фаронса Анри Пол Франкфорт ва Роланд Безенвал баҳри кашфиёти Саразм корро оғоз карданд. Бостоншиносони Донишгоҳи Гарварди штати Массачусетси Амрико К.К. Ламберг-Карловский ва Филипп Колл бошад, соли 1985 ба Панҷакент омада, дар шаҳраки Саразм ду хандақи санҷишӣ кофтанд. Дар натиҷа онҳо хулосаи муҳаққиқи ин мамнӯъгоҳ Абдуллоҷон Исҳоқовро оид ба таърихи 5000-5500-солаи тамаддуни Саразм ҷонибдорӣ намуданд ва сатрҳои зерин таълифоти якҷояи онҳост: “Саразм на фақат яке аз марказҳои қадимтарини тамаддуни кишоварзӣ, чорводорӣ, ҳунармандии Мовароуннаҳри Осиёи Миёна, балки тамоми Шарқи Наздик - Эрон, Балучистон, Афғонистону Ҳиндустон низ ба шумор меравад”.

Абдуллоҷон Исҳоқов ҳамчун бостоншинос аз натиҷаи хуби ғаёлияти олимони соҳа чунин ибрози андеша намудааст. “То имрӯз мо аз қарри замин чиҳоро кашф намудаем, кадом бозёфтҳои нодири фарҳангро дарёфтем. Пеш аз ҳама, аз қарри замин зиёда аз 150 хонаи истиқоматӣ, 4 оташкадаи оташпарастон, як анбори ғалланигоҳдории ҷамъиятӣ ва бӯстонсаро бароварда шуданд. Маълум шуд, ки сокинони Саразм бо ҳавлиҳои кушод ва кӯчаву тангкӯчаҳо байни худ рафтуо доштанд. Ҳоло мо дар даҳҳо ҳавлию 3 кӯчаи аробагард ва 2 тангкӯчаи пиёдагарди шаҳраки Саразм роҳ гашта, аз завқи баланди маданияти шаҳрсозии ниёгонамон ҳаловат мебарем. Бозёфтҳо асосан аз анҷоми рӯзгор, зебу зиннати тиллоӣ, нуқрагӣ, мисӣ, биринҷӣ, сангҳои гуногун ва устухонҳои ҳайвоноту паррандаҳо иборатанд. Зарфҳои сафолини мунаққашу сангини суфташуда ва порчаҳои нақшҳои деворнигорҳо аз санъати баланди ҳунармандии гузаштагонамон шаҳодат медиҳанд”.

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни дидору мулоқот бо зиёиёни кишвар дар санаи 19 март соли 2018 чунин пешниҳод намуда буданд: “То соли 2020-ум 5500-солагии Саразми бостонӣ ҳамчун маркази ташаккули маданияти кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон ҷашн гирифта шавад”.

Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 12 сентябри соли 2020 дар шаҳри Панҷакент 5500-солагии Саразми бостонӣ бо

иштироки Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сатҳи баланд таҷлил карда мешавад. Перомуни таҷлил аз ин падидаи таърихӣ, Сарвари давлат изҳор доштанд, ки "Ин чорабинӣ имкон медиҳад, ки мо фарҳанги беш аз 5500-солаи халқамонро, ки аз ҷониби мутахассисону коршиносони маъруф ва доираҳои илмии бонуфузи ҷаҳон эътироф шудааст, ба ҷаҳониён батаври шоиста муаррифӣ намоем".

Дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон таҳқиқоти шаҳраки Саразм ба марҳалаи нав ворид гардид. Нахустқадршиноси Саразм Асосгузори Сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон солиёнест, ки ба ин кори муҳимми таърихӣ давлатӣ кӯмаки моддию маънавӣ мерасонад. 1-уми сентябри соли 2000 бо Фармони Сарвари давлат Ёдгории 5500-солаи Саразм маркази ташаккули маданияти кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон, мамнӯъгоҳи таърихӣ бостоншиносӣ эълон карда шуд. Ба шарофати ин ғамхорӣ солҳои охир пайваста корҳои маъмурӣ, сохтмонӣ оид ба бунёди мамнӯъгоҳи ҳақиқии Саразм ва ба яке аз муқаддасоти илмӣ ва умумимиллӣ табдил додани он ҷараён дорад. Барои дар сатҳи баланд ҷашнгирифтани корҳои зиёде ба анҷом расидааст. Дар даромадгоҳи Саразм дарвозаи калон бо аксҳо ва кандакорӣҳо ороиш ёфтаанд, ки муаррифғари таъриху тамаддуни 5500-солагиро иникос менамояд. Як бинои наву замонавии Осорхонаи Саразм қомат афрохтааст, ки айни замон корҳои ороишӣ рафта истодааст ва 4 хонаи сохти қадима дар назди ин бино ба сайёҳону меҳмонон дар хизмат мебошад. Роҳравҳои ҳавлӣ сафолакпуш гардида ва девораҳои ҳамаи хандакҳо «раскопка»-ҳо барқарор ва азнавсозӣ гардидаанд. Инчунин, болои ин маконҳои таърихӣ пушонии ҷудаст, то аз боду борон эмин монанд.

Боварии комил дорам, ки баъд аз ифтитоҳи ин мавзеи таърихӣ сафи меҳмонони дохилӣ ва хориҷӣ дучанд мегарданд. Ҳамчун як ҷавони ҳамсони замони истиқлол ба кулли ҳаводорон ва дӯстдорони таъриху фарҳанги миллат даъват менамоям, ки қадам ранҷа намуда, аз мавзеи тамаддунофарии миллати тоҷик - Саразми бостонӣ иттилоот пайдо намоянд.

Адабиёт

1. <http://www.sogdianapamir.tj/tajik-cities/sogd-region/penjikent.html>
2. Исаков А., Саразм – Душанбе, 1991
3. Комиссияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корҳои ЮНЕСКО
4. Маводҳои мулоқоти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии Президенти ҶТ бо зиёиён 03. 2018
5. Раззоқов А., Саразм – Душанбе, 2009
6. Саразм ва Панҷакент / ТВ Сафина
7. Феҳристи мероси фарҳангии умумибашарии ЮНЕСКО

Саидзода И.
мутахассиси пешбари
Маркази тақмили ихтисос

